

УДК 82.0.+ 821.161.2

Ростислав РАДИШЕВСЬКИЙ

**«ГОТИКА ЯК ДЖЕРЕЛО СВІТОГЛЯДУ».
О.ОЛЬЖИЧ У РЕЦЕПЦІ Ю.КОСАЧА**

У статті аналізуються праці Ю.Косача про особистість і творчість Олега Ольжича. Розкриваючи феномен О.Ольжича в осмисленні Ю.Косача, акцентується на змісто-формальних особливостях освоєння О. Ольжичем епохи Середньовіччя. Особлива увага зосереджується на готиці як джерелі світогляду О.Ольжича.

«Олег Ольжич – це таки справді наше золотаве раннє Середньовіччя», «усміх світанку Імперії», «автохтон нашої духовності», «автохтон на своїй землі не від VI в. по Р. Хр., тільки ж від неоліту, тобто не менше 5.000 літ» (парафразовуючи слова його вчителя археології – В. Щербаківського, сказані про нашу націю взагалі). Ольжич – «відсвіт нашої вічності». «Це український дух, що застиг на мить в своїй безупинній вібрації й обрав собі речником цього юнака». Це «поет *Ukrainae militantis*, поет міждб'я 1917-1939 і просто український поет», у якого «творчість і біографія одноцілі» [2, с.13], – так лаконічно і точно у декількох фразах у есеїзованій статті «Олег Ольжич» означив Ю.Косач феномен Олега Ольжича – поета і особистості. Через рік в «Українській трибуні» Косач надрукує невеличку замітку «О.Ольжич у триріччя смерті» [3], але Ольжич як феномен буде цікавити письменника-есеїста завжди, і важко знайти серед літературно-критичних праць Косача про українську літературу еміграції, працю, в якій би на чільному місці не стояв, як духовний велет, Олег Ольжич. Маємо на увазі як великі есеїзовані літературно-критичні студії Косача: «На варті нації», «Сучасна українська література» (німецькою мовою), «Украинская литература в эмиграции (1925 - 1950)» (російською мовою), так і менші: «Українська література наймолодших» (польською мовою), «Шляхами розвитку сучасної української літератури» (польською мовою), «Палашке двадцятиліття» та ін.

Ключова теза, яку Косач пропонує й обґрунтовує для обговорення – Ольжич зовсім нове явище в українській літературі, оскільки саме його поезія відновлює розірваний зв'язок не лише з українською поезією «ближчою, і далшою», але і з такими віддаленими й зовсім забутими «зонами творчого імпульсу, як наше Середньовіччя». Косач через змісто-формальний бік Ольжичевого вірша доводить: «Ольжич – людина зі світоглядом Середньовіччя. Із тим натхненно-діточим, первісним і кришталіно-чистим світоглядом лицаря-поета». При цьому зазначає, що Середньовіччя, готика для нього, «це не романтична костюмерія в стилі В. Гюго, а готика як джерело світогляду, як духове підсоння» [2, с.16].

Археолог за фахом, Ольжич творив міф своєї доби у візіях сивої давнини:

доісторичні часи, Рим, Карфаген, раннє середньовіччя були для нього «символами багатих на енергію періодів у історії його власної батьківщини» («Олег Ольжич – бард апокаліптичної битви за київську „Імперію двох суходолів» (Д.Донцов). Насамперед із Середньовіччя виходять морально-ідейні джерела поезії Ольжича, вони формують виразно готичні мотиви, які передають волюве напруження й енергію пориву в нескінченне. «Поет без співної погожості, без барвистості півдня, поет суворої, вовчої доби, суворого підсоння і суворого призначення. Поет не «степової Еллади», а північного гіперборейського Риму, вартівничий не краси, а законів, що призначення свobodної людини бачать у вірності її міфів спільноти» [2, с.16], – так по-есеїстичному яскраво, не шкодуючи метафор і символічних визначень, глибоко суб'єктивно і синтетично Косач осмислює і пропускає через себе Ольжичів світ.

Програмні, гостро актуальні твори, як вважає Косач, Ольжичеві не вдавались, бо органічним для нього було зовсім інше. «Навіщо було йому писати поему про Городок, – продовжує Косач, – коли Білас і Данилишин – герої доби жили в Ольжича з виразністю різьби в його віршах на «археологічні» теми. Його римські сенатори, що трусливо видавали ворогові на поталу місто, це ж були опортуністи зі старшої генерації сучасного громадянства, а легіонери з їх смертю на кордонах імперії Цезарів, це ж фаланга молодих українських бійців, що серед них жив і діяв Ольжич, їхній політичний керманіч і одностудець. Ось така сила Ольжичевого образу, хвилинного й водночас вічного» [2, с.15].

Ольжичівська тема – Святий Грааль. «Його Грааль - Володимирів Тризуб і служба йому в духовій чистоті, проникновеності, вірності, та й у радості з життя, радості з доби «суворої мов вовчиця», радості навіть із смерті «в шинелі сірій від гранати!» <...> Служба ця тисячолітня, позачасова. Ось тому праісторичні «археологічні» мотиви поезії Ольжича не випадкові, зовсім не зв'язані з його професією археолога-дослідника. ... В цьому просторі позачасовості, в просторі історії, що є одним, суворим гуркотом недобрих вітрів і бруком єдино чистих, вірних мечів – Ольжичева служба в притворах готичного собору України, служба від народження першого вірша до смерті. Як у норманського Скальда, як у трубадура Бертрана де Борна чи невідомого автора «Слова о Полку» – людей середньовічної формації, так і в О. Ольжича поезія була підсвідомим, але кінцевим виявом суцільної життєвої концепції, а саме життя не мислилось інакше, як невгавне палання, повинність, боротьба й офіра в ім'я Правди» [2, с.13].

Звідси Косач виводить і філософію Ольжичевої поезії, яка була, на його переконання, органічною філософією, а його віршування «було його власним становищем не згори накиненим». Звідси криштальна ясність його вірша, його вражаюча простота, аскетична замкненість і довершеність форми. І в цьому Косач повністю солідаризується з Є.Маланюком: «Вірш Ольжича – це довершена форма. Але не в значенні, яке надають цьому слову літературознавці, лише в значенні глибшій і повнішій – органічно-природній, як наслідок завжди формотворчого чину митця-майстра, а не як апорі поставлене завдання. Це – форма, що стає змістом, суттю, або, вірніш, зміст, що стає формою» [5, с.335].

Звісно, що й Ольжич мав своїх наставників. Косач справедливо називає його спадкоємцем «історіософізму Маланюка і середньовічного аскетизму і фанатизму Липи, трубадура тої самої «*Ucrainae militantis*» [7, с.5.], що другою своєю «духовою батьківщиною, крім української, величної-княжої й героїчної-козацької», вважав «Європу готики, прозелітизму, католицтва й лицарсько-християнського ідеалізму» [4, с.257]. Як наймолодший із «вісниківської» когорти, Ольжич (нар.1907) був «пересемником багатьох ідеологічних і

літературних настановлень плеяди «трагічних оптимістів», «величезну роль у формуванні світогляду» якої відіграв «і як ідеолог, і як літературний критик – Д. Донцов» [2, с.15].

Подібну думку щодо «родоводу Ольжича» висловлював і Є.Маланюк: «Ближчий літературний родовід Ольжича – очевидний <...>, тим більш, що Ольжич сам стверджував його неоднократно: це, розуміється, автор «Суворости» – Юрій Липа, що був справжнім батьком «Одваги, Непохитности, Чистоти» Ольжичевої, і це – Леонід Мосендз. <...> Від автора «Суворости» Ольжич одіичив передовсім суворість і «немилосердя» <...> – не як навмисне «наставлення» чи апіорі взятий «тон», лише як поетичний світогляд і – ще глибше – як певний лад, певну структуру творчого свого єства» [5, с.337].

Ю.Косач простежив також і вплив О. Ольжича на наймолодшу українську поезію, назвавши безпосередніми його учнями О.Лятуринську («Княжа емаль»), М. Асканича, А. Гарасевича, Р. Могіша, І. Ірлявського, які, на думку критика, складають цілий літературний напрям, умовно названий ним «неготичним». Але з іншого боку, Косач підкреслював, що Ольжич переростає цю групу і відділяється від неї саме завдяки згаданій вже своїй цілковитій позачасовості: «О.Ольжич не є поетом еміграції й навіть не бардом однієї якоїсь групи, його творчість – не результат мислевих спекуляцій, не висновок із прийнятих заłoженнь, не антитеза марксівській чи просвітянсько-народницькій тезі, чим є творчість Маланюка чи публіцистична діяльність Донцова. Ольжичева сила в інтегральній синтетичній суцільності його світогляду, в його закінченій і чіткій, мистецькій концепції. Перший і останній його вірш не різняться між собою нічим в ідейному наснаженні й майстерності» [2, с.15].

Мотиви готики і Середньовіччя, вольового зусилля і аскетизму поезії О.Ольжича, як і поезії Є.Маланюка, Ю.Липи, Л.Мосендза, Ю.Клена, О.Теліги, О.Стефановича, О.Лятуринської мають і шпенглерівське походження. Західноєвропейську культуру, за Освальдом Шпенглером, що своїм сенсаційним трактатом «Присмерк Заходу» (1918-1922) справив великий вплив на філософію та культуру ХХ століття, сформував «дух готики» у Х-ХІХ століттях, а далі вона перейшла у цивілізацію – втратила дух героїки, релігійної містики, загрузла в гедонізмі і практицизмі. Погляд О. Шпенглера на історію як на циклічний процес відкрив дорогу до перевідкриття традицій духовності народів Європи епохи Середньовіччя. Великі народи, за О.Шпенглером, відрізняються тим, що в житті на перший план висувають віру, жертвовність, лицарську посвяту, культ абсолютного та ідеального, аристократичну етику, мораль вічного конкістадорства (здобування). Цими ідеями німецький філософ значно вплинув на ідейні засади «вісниківства», що ґрунтувались на «запереченні кволо-сентиментальних і приземлених ідей українського ліберального народництва» і плеканні «всього вічно героїчного – «готики», всього сильного, твердого, такого, що б перевиховувало, переламувало м'який, літеплий характер українця» [1, с. 228]. Культурні і політичні традиції українства часів Княжого Києва і доби Бароко вперше в історії української філософської думки одержують таке об'ємне і глибинне осмислення.

У своїй знаменитій праці «На варті нації», де синтезовано кращі ідеї і духовні набуток українства, Ю.Косач художньо відтворює і підносить ту саму епоху українського середньовіччя, свідомо творячи міф «Ukrainae militantis» («це – Святослав Завойовник з воїнами, що краще вмруть, а не посоромлять землі української; це Олег, що диктує умови Царгородові, це Мстислав Удалий, Ігор Святославич, Буй-Тур Всеволод, Мономах, Ярослав Мудрий, «тесть Європи» – ті всі, що їх славу співають і «німці, й венеціани, й греки, й морав'яни» [6, с.83].

Представивши суворе й полум'яне середньовіччя як один із «найяскравіших етапів походу людства», «одну з найсвітліших карт історії, припечатану об'явленим, втіленим духом одвічного горіння людини, коли в усій широчині спалахнув найшляхетніший і найдосконаліший вияв цього духу – героїчність», Косач явив Україну як Третій Рим, Imperium Ucrainum, «світовид європейський із гострим зором на чотири сторони світу – рости, підбивати, володіти, світити» [6, с.83]. Косач відкинув застарілі стереотипи і почуттєві символи, запропонувавши нові візії (наприклад, образ Золотих Воріт як символ найдосконалішого вияву українського міфу – могутньої держави Рюриковичів, що «відчиняють собою той безмежний простір творчої національної енергії, що зродилась між Дніпром і Дністром, серед пращурів наших – Антів. <...> Золотими Воротами визволяється дух Української Нації, тієї могутньої й великої раси, що – як каже Іларіон у «Слові» – обрала своїм призначенням «підбивати сусідні краї, котрі – миром, котрі непокірні – мечем». Визволяється й здійснюється у вічність, де її батьківщина» [6, с. 97]. Есеїст знайшов безліч досі невикористаних аргументів на користь образу України героїчної («Це не «чайка–небога», що «вивела діток прибитий дорозі», не дике поле королів'ят лядських, не Малоросія Петрів і Катерин, не отчизна шельменків–денщиків, не ославлена УССР... Це й не степова Еллада, країна, «где всьо абілієм дишет», сістична сонна батьківщина гоголівських гречкосіїв, романтична гайдамацька Шотландія Гюго, Пушкіна й Гоцинського») [6, с. 83].

Тому й літературу, «як найдосконалішу форму істоти духовних потуг нації», як «найдосконаліший вияв змісту тих потуг» [6, с. 98], від перших своїх початків показує героїчною, сміливо поставивши в один ряд «Слово о полку Ігоря» (за Косачем, найдосконаліша матеріалізація нашого державного міфу, «слово великої правди нації, що ніколи не загине», «маніфест воюючої України» [6, с. 109], «Повість Времених Літ», «Галицько-Волинський літопис» з великими національними епосами: «Піснею про Нібелунгів», «Піснею про Роланда», «Тідрек-Сагою» й ін.

Переконливо і зовсім по-новому Косач довів, що «Слово о полку Ігоря» – як найяскравіший вияв нашого духу – могло зродитись тільки на базі тих активних, сміливих і сильних психологічних комплексів, що вплинули на формування нашої державності доби середньовіччя («Яка була сучасна українська дійсність – такого духу сучасна література, зокрема її сконденсований вираз – «Слово о полку Ігоря». Одно без другого не до подумання» [6, с.113]. І на цій основі ґрунтується впевненість Ю.Косача, що до «величавого причастя середньовіччя й ми приступили залізним шерогом нашого лицарського письменства. Наша участь у цьому натхненному горінню серць, чинить із нас рівноядну з великими націями їх соратницю, їх ровесницю, їх товаришку. Сміло стаємо перед історією – не як нація-плебс, а як нація-патрицій. Наш Володимир, Святослав, Ярослав, Роман, Данило, засідають до круглого стола великих володарів Заходу, основників імперій. Дружинники з-під Червеня, Доростола, Листвина, Калки, Каяли, Завихоста, сідають поруч лицарів з-під Ронсеваля, Кресі, Азінкура, Пуатьє, Єрусалима, і п'ють братерство з кришталевого келиха св. Грааля. Міняються щитами й латами войовники з-над голубинної Льоари, золотого Рейну з войовниками з-над чорного Понту й синього Дону – Олег Віщун, Буй-Тур Всеволод, Мстислав Удатний, Ігор Святославич із Роландом, Бертран дю Гескленом, Дюнуа»... [6, с.100].

Це вже свого роду полеміка з О.Шпенглером, що доводив органічність і циклічність лише 8-ми основних культур в історії світу: єгипетської, вавилонської, індійської, китайської, «аполлонівської» (греко-римської),

«магічної» (візантійсько-арабської), культури Майя в Америці та «фаустівської»(західноєвропейської).

Та найголовніше у ракурсі нашої теми «Готика як джерело світогляду». О.Ольжич в рецепції Ю.Косача те, що Ю.Косач виводить чітку лінію традиції, тягlosti, показавши, як на лицарській поезії XI–XIII ст. «відродиться поезія нашого козацького бароко, творчість Т. Шевченка й натхнення сталевого ренесансу революційної доби» [6, с.100] і доби міжвоєнтя, віддаючи перше місце О.Ольжичу у наймолодшій українській поезії. Тому можливо й навмисне підносив на небувалу височінь його поезію, цитуючи критика В.Державіна: «Передчасна смерть О. Ольжича – це втрата великого поета, що міг би стати найбільшим поміж найбільших, а ледве встиг був освідомити, чим він є й до чого здатен. Це те саме, чого зазнала б італійська література, ні, ціла італійська нація, доки вона існуватиме, саме поняття Італії — у випадку передчасної смерті Данта, коли б він загинув від гвельфів, не склавши «Божественної Комедії» [3].

Література

1. Баган О. «Геть слов'янські мрії сонні!» (Поезія Юрія Липи) // Баган О., Гузар З., Червак Б. Лицарі духу. (Українські письменники-націоналісти – «вісниківці»). – 2-е вид., доп. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1996. – С. 227-232.
2. Косач Ю. Олег Ольжич // Літопис політв'язня. – Мюнхен, 1946. – Ч. 1. С. 13-16.
3. Косач Ю. О.Ольжич у триріччя смерті // Українська трибуна. – 1947. – 22 червня.
4. Косач Ю. Юрій Липа – організатор українського почуття // Ю.Липа: Голос доби і приклад чину / Зб. наукових праць. – Львів, 2001. – С. 353-359.
5. Маланюк Є. Зовсім інші // Маланюк Є.Книга спостережень: У 2 т. – Торонто: Накладом видавництва «Гомін України», 1962. . – Т. 1. – С. 322–343.
6. Студії з україністики: Юрій Косач. На варті нації. Випуск XXII.– К.: Талком, 2017. – 464 с.
7. Robert Young . Literatura ukraińska najmłodszych // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 30. – С. 5-6.